Műcsarnok

KIS GESZTUSOK – GLOBÁLIS NÉZŐPONT. MŰHELYBESZÉLGETÉSEK A TERMÉSZETRŐL ÉS A TERMÉSZETFELETTIRŐL

Konferencia (Budapest, 2016. október 8.)

A természet és a társadalom különleges kapcsolatának megértését segítheti, ha ehhez olyan elméleti keretet alkalmazunk, amely képes a társadalom különböző területein összegyűjtött tudás szintetizálására. A holisztikus szemléletmód olyan szemléletmód, amely lehetőséget nyújt erre. (A *holosz* görög szó, jelentése: teljes, egész.) Ez az egyes embert, a különböző emberi közösségeket, a növényeket és az állatokat, ezek különböző együttélési formáit, magát a természetet és végül „az egész világot" is egységes egésznek tekinti. Jellegzetes vonásai: az interdiszciplináris és a transzdiszciplináris megközelítés, valamint a természet és az emberi élet transzcendens szemlélete. Az interdiszciplináris megközelítés, amelynek legfontosabb jellegzetessége az egyes tudományterületek határainak átlépése és közöttük az együttműködés kialakítása, mindenki által jól ismert. A transzdiszciplináris megközelítésben már nemcsak az egyes diszciplínák, hanem a tudomány határainak átlépése is megtörténik. A tudomány mellett a művészet, a vallás és a „népi bölcsesség" is szerepet kap az „egységes egész" szemlélet kialakításában és annak megvalósításában. Az elmúlt évtizedekben a természet változásai egyre határozottabban ösztönöznek – sőt, ma már mondhatjuk azt is, hogy kényszerítenek – minket a korábban kialakított határok lebontására, az eddig egymástól elválasztott „területek" közötti párbeszédre. Mivel a Magyar Szociológiai Társaság Holisztikus ökológia szakosztály elnökeként számos ilyen programot szerveztem már, Szegő György, a Műcsarnok művészeti igazgatója arra kért, hogy dolgozzak ki egy javaslatot a Műcsarnok „ÁGAK | Természetművészet – Változatok" című kiállítás kísérőeseményére. (Ezt a kiállítást 2016. július 27-e és október 16-a között látogathatták meg az érdeklődők.) Javaslatom lényege a holisztikus szemlélet megvalósítása volt, amely lehetőséget teremthet a különböző szakterületek képviselői közötti párbeszédre, és arra is, hogy a kiállítás látogatói is bekapcsolódjanak ebbe a párbeszédbe. Így jött létre október 8-án a „Kis gesztusok – Globális nézőpont. Műhelybeszélgetések a természetről és a természetfelettiről" című kísérőprogram, amelynek „háziasszonya" a Műcsarnok részéről Szerdahelyi Júlia volt.

A holisztikus szellemiségű megközelítés egybecsengett Keserű Katalinnak, a kiállítás kurátorának a kiállítás katalógusához készített tanulmányában leírt gondolataival: *„Meghozza-e a természettel való foglalkozás azt a(z élet)bizalmat, mely elfogadja a mulandóságot és az ebben (vagy a spirituálisban) rejlő végtelenséget? A természetet egyetemességében tekintve, egy-egy »fohász« vagy patakpart díszítés megismétlésére képesek/alkalmasak vagyunk-e? Az elfeledett rítusok, a természet archeológiáját gyakorló vagy természetvizsgáló tudományok és a humaniórák széles köre szerint igen, hiszen a természet is ezt teszi. Kiállításunk és ez a katalógus erről: a természet, a művészet, a kultúrák, az emberek és a világ mindennapjainkban elfeledett egységéről szól."*

A kísérőprogramon a tudomány, a művészet és a vallás képviselői tartottak előadásokat. Terjedelmi korlátok miatt most mindössze néhány elhangzott gondolatot és kérdést ismertetek az előadások sorrendjét követve.

Mohay Tamás (néprajzkutató) „Tapasztalatok a természetről és a természeten túliról" című előadása, amely az első volt aznap, és Bukta

Imre (festő, szobrász, performer) saját falujáról, Mezőszemeréről szóló előadása, amely a műhelybeszélgetések utolsó előadása volt, szinte keretbe foglalták az egész napot. Mohay Tamás azt mutatta be, hogy mind a mai napig találhatók olyan falvak a Kárpát-medencében, ahol a hagyományos természetközeli életet élik a falu lakói: *„Gyimesi és moldvai földművesek, pásztorok körében nemrégiben is hasonlót tapasztalhatott, aki figyelmesen járt-kelt köztük. Megtették sokan, akár megírták a tapasztalataikat, akár nem. Aki látott a faháza tornácán imádkozó idős asszonyt, vagy hallott beszámolót arról, hogy meglett férfiak hogyan imádkozzák hosszú gyalogutakon a rózsafűzért, megsejthet valamit abból, mit jelent benne élni a »természetben« és ezt az égre, fölfelé, a természeti és erkölcsi törvénynek engedelmeskedve tenni."* Bukta Imre számos képpel illusztrálva azt a pusztító folyamatot mutatta be, amelynek eredményeként az elmúlt évtizedekben a falujának egykor büszkeséget és tartást adó értékek meggyengültek. Művésztársaival sokat tesznek azért – a művészet eszközeivel, de más módon is –, hogy olyan új értékek alakuljanak ki Mezőszemerén, amelyek a pusztító folyamatok ellenére segíthetik az emberi és a természetközeli élet folytatását, és megszépíthetik az életet a nehéz körülmények között is. Mohay Tamás a természet és az ember kapcsolatáról is megfogalmazott néhány fontos kérdést: *„Hogyan kerülünk, kerülhetünk »közel« ahhoz a természethez, amelytől olyannyira eltávolodtunk? (…) Látja-e a fűszál szélén pár percre megülő harmatcseppet a felszáradás előtt az, aki nem hajol oda hozzá? S ha igen, mit lát meg benne? Önmagát? A saját törődő figyelmét? A nagyvilág kis részletekben feltárulkozó teljességét? Vagy a saját gondolatait, tudását arról, hogy ez az egyetlen kis harmatcsepp hová lesz egy óra múlva, s hová lesz a pára, ami belőle felszáll? Kérdések és titkok tengervégtelensége vesz körül, ha a természet megtapasztalására gondolunk".* Aznap több előadó is megfogalmazott ezekhez hasonló kérdéseket, és azt is, hogy – mint Vörösmarty Mihály két jól ismert sorban leírta – a természet olyan könyv, amelyből a Teremtő nekünk szóló üzenete is kiolvasható:

„A természet örök könyvét forgatni ne szünjél:
Benne az istennek képe leírva vagyon."

A felvetett kérdések egy részére – hangzott el az előadásban – a művészetek segítségével kaphatunk válaszokat. Mohay Tamás ezt a gondolatát így fogalmazta meg: *„Jelenits Istvánnal együtt meg vagyok győződve róla, hogy »a művészettől megfosztott ember vak és süket Isten üzenetének megragadására«. (In uő:* Az ének varázsa. *Budapest, 2000, Új Ember Kiadó, 402. o.)"* A természet és a társadalom közötti harmóniavesztés és a vágyakozás az elvezett harmónia megtalálására, mint tudományt, művészetet és vallásokat egyaránt foglalkoztató kérdések, aznap több előadásban is elhangzottak. Mohay Tamás minderről a következőket mondta: *„Nagyon természetes, hogy a természet a maga természetességében akkor értékelődik fel, akkor válik a reflexió tárgyává, amikor az ember eltávolodott tőle (…). Amikor elkezdett rátekinteni, kívülről, attól kezdve vágyakozott rá, hogy visszakerülhessen belé, újra eggyé válhasson vele."*

Veszely Beáta (képzőművész, művészeti kutató) „A lovaglás hagyománya a kortárs (utáni) művészetben" című előadásában elmondta, hogy miben hozott újat az általa választott művészeti megvalósítási mód: *„Az őskori barlangfestmények lovai feltehetően nem embereknek, hanem Istennek készültek. A szkíta művészet aranykincsei is még mindig arról árulkodnak, hogy a művészet és a vallás határai »összemosódnak«, vagyis elválaszthatatlanok, tehát hogy nem az ábrázolás, a reprezentáció volt a művészet célja, hanem inkább [az Istennel való] kommunikáció*

(…). A konceptuális művészet, és azon belül különösképpen a performansz művészet lényegi változást véleményem szerint abban hozott, hogy a művészetet újra a vallással, a vallás nélküli vallással *(az intézmények nélküli vallással) »mosta« össze, visszatérve ahhoz az ősi igényhez, ami már a korai időktől fellelhető."* Majd saját alkotásairól beszélve – melyek témája ember és ló kapcsolata – a ma is élő, mai körülmények között is megvalósítható *„kentaur állapotról"* fogalmazta meg gondolatait: *„Az ókori görög mitológiában a kentaur azokból a lovasokból alakulhatott ki, akikre csodálattal tekintettek. Egyes feltételezések szerint a nyugati hunok ősei, a szkíták inspirálták a görög művészetet ebben. A kentaur olyan lény, amely a ló erejével és gyorsaságával rendelkezik és az ember értelmével: az ember gondolatai a ló gondolataival és a ló teste az ember testével olvad egybe. Ez a jelenség pedig azóta sem változott, a mindenkori lovaglás közben megtapasztalható. Ráadásul a néző, aki kívülről látja az említett ló-lovast, szintén egységként tekint rá. A kentaur így nemcsak egy ókori mitológiai figura, egy spekuláció, hanem ma is élő. (…) a ló-lovas együttes nem csupán egy reprezentáció, vagy didaktikus illusztráció, hanem sokkal inkább testek és jelentések egymásba olvadása. A biológiai, az irodalmi, a filozófiai, a történelmi, a vallási, a művészeti test jön össze egy élő realitásban, miközben az én és a mi közötti határok [egy magasabb cél érdekében és egyénileg tudatosan] elmosódnak."* (1. kép)

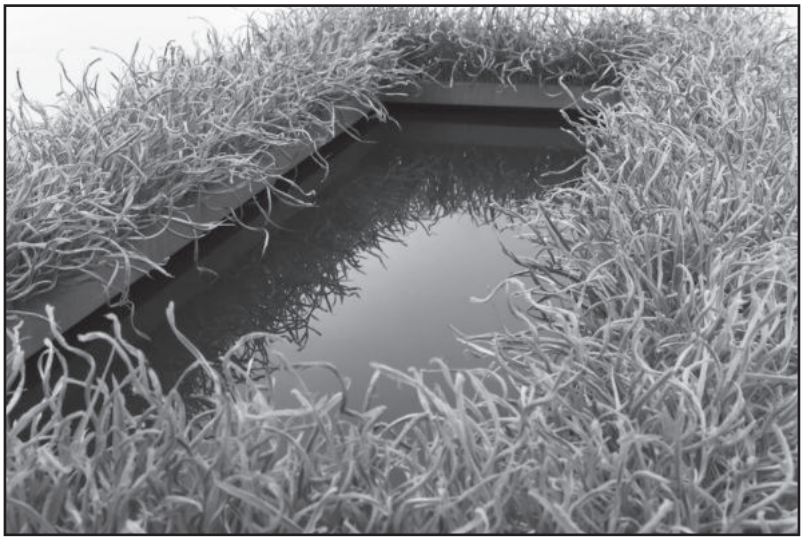

1. Veszely Beáta: A mennyország felé (2007)

Pressing Lajos (pszichológus, buddhista tanító, mesekutató) „Az elveszett lélek keresése – Tanítások a természetről a művészetben, a mítoszban és a mesékben" című előadásában azt mutatta be, hogy mit mondanak a mesék és mítoszok az emberi tudat és a természet viszonyáról. *„A mesék és mítoszok a kollektív emlékezet hordozói, melyek tudnak még azokról az időkről, amikor az ember önmagát a természettel egységben, majd arról leválva, de a természetet még élő, szellemmel áthatott környezeteként tapasztalta. Ismerik a természettől való elidegenedés és a dualisztikus látásmód elhatalmasodásának következményeit, és rámutatnak a művészet szerepére, mely nemcsak ábrázolni/tudatosítani képes az elanyagiasodásba süllyedt lét hasadtságát, de az abból való gyógyulás útját is egyengetheti."* A művészet szerepéről – más gondolatok mellett – még a következőket fogalmazta meg: *„Az emberi tevékenység és alkotás természettel összhangban lévő, abba belesimuló formáit hozza létre, visszahelyezve az emberit a természetbe."*

Menasági Péter (szobrászművész) „Természet–ember–művészet" című előadásának első részében magáról a természetről beszélt: *„A természet az Abszolútum megnyilvánulása, az Isten, az Egy jelenik meg benne. Tehát a természetfeletti közöttünk megnyilvánuló, számunkra*

érzékelhető és felfogható formája, mely az Ember környezeteként mint tudati (annak kivetüléseként, fizikai megnyilvánulásaként) alaphelyzet van jelen. Minden egyes mozzanatában hordozza a transzcendenst, és ha vele szorosan együttműködünk, akkor a szellemi üzenetek jutnak el hozzánk." Majd a művész lehetőségeiről és a művészi tevékenységről a következőket mondta: „*A művészember szellemi és fizikai tevékenységével a természetfeletti szférájába hatol, az általa létrehozott műalkotás jó esetben meghaladja a perceptuálisan illetve különböző érzékszerveinkkel felfogható fizikai síkot, túlmutat anyagi mivoltán – ahogy a természet is túlmutat önmagán, ha arra érzékenyek vagyunk –, és egy magasabb szellemi szintre kerül. Ilyen értelemben a természet–ember–művészet viszonylatában az ember teremtő is, nem csak teremtett.*" Előadása végén ismertette a kiállításon bemutatott *Physis* című „tárgy" – ahogy ő nevezi – elkészítésének folyamatát, az alkotás közben megfogalmazott gondolatait és átélt benső élményeit. Ennek segítségével betekintést kaptunk az alkotás folyamatába, így jobban megérthetjük e „tárgy" üzenetét. „*Az utóbbi években olyan témákkal foglalkozom, és olyan technikákkal dolgozom, amelyek fokozatosan távolodnak a városi kultúrától és egyre inkább a természet felé való orientációmat ragadják meg. A legutóbbi szobrom készítése során hulladékként vékony, íves bükkfa szálak keletkeztek, amelyek már akkor ihletően hatottak rám. Egy évvel később, az eme kiállításra szánt plasztika tervezése során intuitíve ezekből a melléktermékekből indultam ki. A padlóra fektetett bükkfa keret felső síkjába 8 milliméterenként 7106 lyukat fúrtam, amelyekbe a finoman hajló, megtörő, pöndörödő szálakat bedugtam. Az érzékeny fahasíték organikussága, karaktere, tömör sorokban való elhelyezése révén fűre emlékeztető látványt kelt. A fakeret egy vízzel telített, rozsdabarna színű, vasból készült tálra került rá. A fű neutrális tónusa »furcsa«, transzcendens, metafizikus megjelenést kölcsönöz a műnek. A tárgy formájából adódóan ajtóra, kapura is utal, amely mintha lefelé egy végtelen mélységet nyitna meg, ugyanakkor a víz visszatükrözi a felette lévő környezetet is. A virtuális átjáró* axis mundi*ként összeköti az ég, a föld és az alvilág szféráit. A* phüszisz *eredeti jelentésében nemcsak a látható világ jelenségeit, a körülöttünk lévő nem ember alkotta korporális világot, hanem a szubtilis, pszichikus létezőket is magába foglalta. Erre utal a választott cím is. A megvalósítás hosszú, szinte meditatív folyamata során – amely a több mint 7000 szál kézi hornyolóval történő kihántolását, ugyanennyi lyuk kifúrását, és a szálak egyenkénti leolajozását és behelyezését igényelte – volt alkalmam eltöprengeni azon, mit is csinálok valójában.*" (2. kép)

2. Menasági Péter: Physis (2016)

Kocsi Lajos (az *Ars Naturæ* folyóirat és ökofilozófiai műhely alapítója, főszerkesztője) „A természettől ihletett és művészettel áthatott életfelfogásról – Hagyományos megközelítésben" című előadásában hangsúlyozta a művészet különleges, és a társadalom életében nélkülözhetetlen szerepét. A tradicionális felfogásmód értelmében: *„a természet működését, legbensőbb valóját éltető erőteret az ember csak művészettel képes valamiképpen megközelíteni és átélni egyéni és közösségi életében. (…) Művészet és élet eredendően nem két különálló valóság, hanem egységet alkotnak. Hiszen mindazt, amiben »élet van«, és ez bizonyos feltételek között emberi alkotásokra is igaz, művészet hatja át. Mintha végső soron ugyanazon erő állna a műalkotások megformálásának hátterében, amely a teremtést létrehívta. A hagyományos művészetfelfogás szerint a művészet az élet egészét áthatja: a tudás és tevékenység együttesének olyan eszközeként adatott számunkra, amely – az ember szellemi eredetével és céljával, valamint az eléréséhez adatott tanításokkal összhangban – egyértelműen azt célozza meg, hogy a természetben megpillantott, ám azon túlmutató tökéletességet, avagy a szépség végső teljességét elérjük (…). A szellemi hagyományok szerint a művészet (a hagyomány minden elemével szorosan összefonódva) azért adatott számunkra, hogy általa a helyreállítás művét végezzük el, s a paradicsomi állapot visszanyeréséhez juthassunk."*

Horváth Róbert (filozófus, szerkesztő, szakíró) „Szellem és anyag a művészetben, a filozófiában és a tradicionális bölcsességben – Rövid áttekintés" című előadását a kiállítással kapcsolatos személyes élményével kezdte. Amikor a harmadik kiállítóterembe lépett, az a felismerés jutott eszébe, hogy *„az anyag nem is anyag!"*, csupán a felszínes és felületes rátekintés látja – kizárólag – annak. A művészek ma már különleges képességének nevezte, hogy ha nem is tudatos és megfogalmazott módon, de rendelkeznek e régi felismeréssel, tudással. Abban, ahogyan megbecsülik és használják alkotásaik konkrét anyagait, ez tetten érhető. A dialektikus materializmust követően, az előadó véleménye szerint, ma a gyakorlati materializmus korában élünk. E végletes anyagközpontúságot egy évszázadokon át tartó *„dualizmus"* előzte meg: a nyugati filozófia dualisztikus világszemlélete, anyagban és szellemben való gondolkodása. Az általános nézeteket nagyban befolyásoló filozófia egyre inkább elválasztotta egymástól *„az anyagot és a szellemet"*, később pedig egyre inkább csak azzal foglalkozott, ami anyagi. Ez a természet, sőt az anyag méltóságát is aláássa, és jelentős oka korunk ökológiai válságainak. Az előadásból azt is megtudtuk, hogy az anyag–szellem kettősségében

3. Pászthy Magda: Óda (1992)

való *„túlzó”* gondolkodás lényeges filozófiatörténeti fázisa volt a 17. század test–elme dualizmusa (Descartes, Locke), melyet a születőfélben lévő modern természettudományok felől Galilei készített elő és Newton legitimált. Ekkor teljesen kizárták a tudatból a kiterjedéssel bíró dolgokat és az úgynevezett elsődleges tulajdonságokat (méret, forma, mozgás). Végleg elválasztották az anyagot a szellemtől, a testet az elmétől. Horváth Róbert szerint ez pontatlan és hibás; egyáltalán nem igazolható bizonyosan, hogy a teljes tudat nem foglalná magában a kiterjedéssel bíró dolgokat és a további elsőleges tulajdonságokkal rendelkező testeket. Néhány hagyományos bölcseletnek megfelelően a *„szellemi monizmus”* szemléletének gyakorlását javasolta: azt, hogy a tudatunkon belül létezőként lássuk a világot. Ez a természeti és emberi környezettel kapcsolatos krízisek eseteiben is megoldást jelenthet. A test és a tudat szétválasztása egy új szemléletmódban összekapcsolható, melynek eredményeként a természetet és „az anyagot” is másnak és másként látjuk.

Saját előadásomban, amelynek címe „Személyes élmények – Társadalmi hatások” volt, a kiállításon átélt személyes élményeim nyomán, négy műalkotást kiválasztva, szociológiai szempontok alapján fogalmaztam meg gondolataimat. *„Jó volt időzni Pászthy Magda* Óda *című fali szőttese előtt, és csodálni a meleg színeit, a természet és az ember különleges egységét, és megérezni azt a harmóniát, jó hangulatot és örömöt, amit ez a mű magából árasztott.* (3. kép) *Az* Óda *azt a tudást erősítheti meg bennünk, hogy nemcsak a félelem – ahogy ezt Ulrich Beck a* Rizikótársadalom *című könyvében leírja –, hanem a szépség és a közösen átélt öröm is lehet közösségformáló erő. Ilyen élmények átélése után érhetjük meg, hogy miben rejlik a művészet társadalmat és ezáltal a természetet is gyógyító ereje. A* Pagony *egy a kiállítóteremben természetes anyagokból felépített viskó, amely előtt egy asztal állt, mely mellett egy padon lehetett megpihenni. Az asztalon, mint szellemi táplálékot, gyűjtötték össze a kiállítók a természet és a társadalom kapcsolatával foglalkozó könyveket, amelyek így egy különleges, mozgatható és folyton változó színű és formájú tudáshalommá váltak. A viskóban elhelyezett képernyőn pedig megnézhettem azokat a filmeket, amelyek bemutatták, hogy mi mindent tehetnek az emberek a természettel való harmónia megvalósítása érdekében. A mindezt megalapozó, megvalósult programmá vált szép gondolatról így ír Keserű Katalin a katalógus számára készített – már idézett – tanulmányában: »A természettel való együttműködés többféleképpen történik a művészetben. A földi helyszínek változatosak, a természet megismerésére, értelmezésére, a benne*

4. Firman Djamil: Függő víz (2016)

5. Lipkovics Péter: Hótakaró (2015)

létre és megőrzésére ösztönöznek, szellemi, érzelmi, fizikai és földrajzi értelemben is. A természeti (élő és gyógyító) értékekben különlegesen gazdag Erdélyben ezek megőrzése, feltárása a művészeti gyakorlat része. A budapesti Pagony Táj- és Kertépítész Iroda Herczeg Ágnes vezetésével és önkéntesek változó csapataival sorozatban alakította és alakítja használható terekké és helyekké az elfeledett forrásokat, gyógyhelyeket és környéküket, kalákában, ajándékként. Amint a (gyógy)víz is a természet (bőséges) ajándéka. A víznek megvan a maga kultúrája a legegyszerűbb népeknél is. Ennek felelevenítése, hangsúlyozása, a környéken »lakozókra« bízott gondozás a természettel való harmonikus együttélésre tanít.« Firman Djamil Függő víz *című alkotása* (4. kép) *előtt állva öt, embernél nagyobb kereszten vizes edényeket láttam keresztre feszítve. A kereszt nagyon erős szimbólum. Jézus Krisztus keresztrefeszítése és feltámadása után az emberiség történetében elkezdődött új korszak szimbóluma. Most ezeken a kereszteken azonban a víz az áldozat. De lehetne maga a természet is. Ez a felismerés egy korszak kezdetévé válhat. Olyan új korszak kezdetévé, amelyben az emberek felismerik, hogy nem a vizet és nem a természetet, hanem saját magukat feszítik keresztre a természet kincseinek korlátok nélküli kihasználásával. Lipkovics Péter* Hótakaró *című dokumentációs fényképén* (5. kép) *egy szép, tiszta, hóval borított sírt látunk. A természet közelében élő emberek jól tudták, hogy haláluk után is nyomot hagynak a világban, ami segítheti az élőket, de árthat is nekik, mint ahogy a síron növő virágok lehetnek gyógyító hatásúak, de »halált hozó fű« is teremhet ott. Ha ez a tudás nem halványult volna el a napjainkra, akkor feltételezhető, hogy másként élnénk az életünket és jobban vigyáznánk a természetre is."*

Sajgó Szabolcs (jezsuita szerzetes, író, költő, versfordító) „A láthatóban a nem látható" című előadását néhány saját vers felolvasásával kezdte. Álljon itt egy ezek közül:

nem hiába

kicsordult a csend
a fákból
énekelnek
a halak
konkolyokban
búza érik
elszáradt ág
kivirágzik

nem hiába vártalak

lába nő
a kék hegyeknek
ujjongnak
a folyamok

megtisztulnak
esett völgyek
minden könnyet
letörölnek

csípj belém
nem álmodom

A verseket bibliai gondolat követte: ami Istenben láthatatlan, az a világ teremtése óta alkotásai alapján értelemmel fölismerhető (vö. Róm 1,20). A Szentnek a „lenyomata" a világ, a természet – ennek megfelelően szükséges rátekintenünk.

Az Ady által megfogalmazott *„minden egész eltörött"* részben igaz és pontos leírása a jelenlegi helyzetünknek, de a Teremtő szeretetének melegében a szétesett világ mégis egy, egységes egész. Egységes egész a világ, amelybe a pokol is beletartozik. A művészetben különleges gyógyító erő rejlik. Segíthet az egységes egész világ felismerésében. Majd a jezsuita szerzetes pap hozzátette, hogy a gyógyulást segítheti az imádság minden formája, különösen a meditáció és a naponta többször elvégzett egzámen is.

Nem lenne teljes a művészet szerepéről bemutatott kép, ha nem említenénk meg, hogy a kiállítás és a kísérőprogram ideje alatt (és „természetesen" előtte és sajnos utána is) erőteljesen érvényesültek a természet és a társadalom kapcsolatát romboló erők. A romboló folyamat egyik szimbolikus tárgya a társadalmak egyre növekvő közlekedési vágyait kielégítő személyautó. Ezek a személyautók – amelyek művészek segítségével kapják meg a végleges formájukat – olykor olyan szépek és esztétikusak, hogy minden további nélkül kiállítási tárgyak lehetnének egy nem közlekedési múzeumban is. Addig azonban, amíg közlekedési eszközök, inkább arra figyelmeztetnek minket, hogy a természettől elszakadt művészet – akárcsak a természettől elszakadt tudomány és vallások – nem az elveszett harmónia megtalálásához járul hozzá, hanem még jobban eltávolít attól.

A kísérőrendezvényen időkorlátok miatt nem alakult ki érdemi párbeszéd (nyilvánosan), se az előadók, se az előadók és a hallgatók között. Pedig számos egymást erősítő és egymással „vitatkozó", a természet és a társadalom kapcsolatával, s ebben a művészet kitüntetett szerepével foglalkozó lényeges gondolat fogalmazódott meg azon a napon. Első megközelítésben még nem nyilvánvaló, hogy mindebből hogyan formálódhat *„egységes egész"*, de aznap, ott, valami elkezdődött.

Antal Z. László